

Energietransitie in de provincie utrecht

Een rapportage aan de hand van de methode duisenberg over het begrotingsplan energietransitie 2020-2025 van de provincie utrecht

Universiteit Utrecht

Cursus: Publiek financieel management: het managen van publiek geld.

Het beleidsterrein op hoofdlijnen	3
Geplande doelen	5
Geplande en geleverde prestaties	10
Rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid	14
Oordeel rechtmatigheid	15
Oordeel doeltreffendheid en doelmatigheid.	17
Conclusies en aanbevelingen	20
Referentielijst	22

1. Het beleidsterrein op hoofdlijnen

De eerste vraag van de methode Duisenberg is als volgt “Wat is het beeld op hoofdlijnen?”. Het antwoord op deze vraag komt voort uit vijf subvragen. Door middel van deze vragen zijn wij de afgelopen tijd bezig geweest om te zoeken naar het beeld op hoofdlijnen van het programma energietransitie. Om deze rapportage af te trappen worden deze vijf vragen beantwoord en zullen de bevindingen worden toegelicht.

Wat zijn de inkomsten en uitgaven op het totaalniveau van het beleidsterrein over meerdere jaren?

Als eerste is er gekeken naar de inkomsten en uitgaven van het programma energietransitie zoals vermeld in de programmabegroting van 2022 (Provincie Utrecht, 2021A). Hier vielen twee dingen op. Ten eerste is een groei te zien in de uitgaven voor het programma. Wij denken ook dat deze groei belangrijk is om de doelen die gesteld zijn voor 2030 en 2050 te halen. Ten tweede is te zien dat in 2025 een flinke daling in de uitgaven is. Uit het interview bleek dat dit werd veroorzaakt doordat het programmaplan energietransitie maar loopt tot 2025. Hierdoor zijn alleen de structurele kosten vastgelegd in de begroting. Wij zijn van mening dat deze manier van kosten voor 2025 begroten leidt tot verwarring en zouden dan ook adviseren om deze bedragen weg te laten, of er toelichting bij te zetten waarom er spontaan een daling is van de uitgaven om zo de verwarring tegen te gaan.

Wat gaat dat kosten?						
4. Energietransitie	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Personeelslasten	1.028	2.339	2.322	2.253	2.253	2.253
Materiële lasten	1.989	4.341	5.667	7.014	5.674	4.021
Subsidies	1.438	1.754	1.390	1.870	2.350	430
Totaal Lasten	4.455	8.434	9.379	11.137	10.277	6.704
Baten	132	-	-	-	-	-
Totaal Baten	132	0	0	0	0	0
Saldo van dit programma	4.323	8.434	9.379	11.137	10.277	6.704
Stortingen in reserves	-	2.000	100	-	-	-
Onttrekkingen aan reserves	-	-	-	400	450	-
Beslag op de algemene middelen	4.323	10.434	9.479	10.737	9.827	6.704
Reserves Energietransitie						
Mutaties in de reserves	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Reserve Energietransitie	-	2.000	100	-	-	-
Totaal Stortingen in reserves	0	2.000	100	0	0	0
Reserve Energietransitie	-	-	-	400	450	-
Totaal Onttrekkingen aan reserves	0	0	0	400	450	0

Figuur 1.1 Begroting van het programma energietransitie. Zoals weergegeven in de programmabegroting van 2022 op pagina 106

Hoe presteert het beleidsterrein over meerdere jaren?

De prestaties van het programma energietransitie zijn niet altijd eenvoudig te meten. Dit heeft meerdere redenen, die naar voren zijn gekomen tijdens de interviews met Vicky Sassen. Ten eerste is het programma vergeleken met andere programma's relatief jong, hierdoor is het lastig om nu al iets te zeggen over de prestaties aangezien er op enkele gebieden sprake is van kinderziektes. Ten tweede liggen de doelen van dit programma ver in de toekomst en dit maakt het ook lastig om in te schatten of er met de huidige inzet de doelen behaald gaan worden. Ten derde heeft de provincie vaak niet direct invloed op projecten, hierdoor is het lastig om te bepalen welke prestaties te danken zijn aan het harde werk van de provincie.

Zijn er bevindingen uit belangrijke rapporten en studies die over de afgelopen periode iets zeggen over de prestaties op het beleidsterrein en welke van invloed zouden kunnen/moeten zijn op het toekomstige beleid?

Voor het onderwerp energietransitie komen bijna dagelijkse nieuwe bevindingen naar boven. Het klimaatprobleem is een probleem dat de hele wereld aangaat en dus is een groot deel van de wereld er ook mee bezig. Door deze intensieve aandacht komen de innovatieve ideeën van alle kanten en de provincie moet dan ook flexibel zijn om zich aan te passen aan nieuwe bevindingen en oplossingen om op de beste manier dit probleem samen met de stakeholders aan te pakken.

Welke opvallende dingen zijn de afgelopen tijd gebeurd of gaan nog gebeuren, die relevant zijn voor de doelstellingen en financiën van de provincie?

De belangrijkste verandering voor het programma energietransitie heeft niet plaatsgevonden bij de provincie, maar bij het Rijk. Een, voor dit programma, belangrijke nieuwe ministerpost is geïntroduceerd in Rutte IV. Met de introductie van de minister voor klimaat kan dit programma misschien in de toekomst op meer steun van het Rijk rekenen. Om op deze manier de doelen voor 2030 en 2050 een stap dichterbij te brengen.

Welke belangrijke besluiten zijn de afgelopen tijd genomen en zijn deze terug te zien in het beleid?

Het belangrijkste stuk binnen het programma energietransitie is het programmaplan energietransitie 2020-2025. In de begroting van 2022 wordt er meerdere keren naar dit document verwezen. Na beide documenten gelezen te hebben is er te zien dat er een goede samenhang is tussen de beide stukken en dat het programmaplan energietransitie niet wordt vergeten.

2. Geplande doelen

Geplande doelen

Om de hoofdoelen van 55% hernieuwbare energie in 2030 en in 2050 co2 neutraal zijn te behalen zijn er zes verschillende beleidsdoelen opgesteld. Om de kwaliteit van de rapportage te waarborgen is er voor gekozen om twee van deze beleidsdoelen te onderzoeken en te beoordelen. Deze twee beleidsdoelen, ondersteund door meerjarendoelen zijn in onderstaand schema uitgewerkt, inclusief streefwaarden waarmee uitvoering van deze meerjaren doelen te controleren is.

Beleidsdoel	Meerjarendoel	Oordeel	Indicator streefdoel	2021	2022	2023	2024	2025	Eind
4.1 Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties in de provincie Utrecht gebruiken minder energie.	4.1.1 Ondersteuning van inwoners voor energiebesparing is beter.	●	Aantal ondersteunende projecten (getal).	3	4	5	6	6	6
	4.1.2 Toezicht op de verplichte energiemaatregelen voor bedrijven wordt beter uitgevoerd.	●	Aantal energiecontroles (getal).	100	125	150	175	200	200
	4.1.3 Meer ondersteuning bij energiebesparing voor maatschappelijke organisaties.	●	Aantal vestigingen waarbij provincie ondersteuning bied (getal).	150	200	250	250	250	250
4.2 De opwekking en beschikbaarheid van duurzame energie in de provincie Utrecht is sterk toegenomen	4.2.1 Meer zonnepanelen op daken.	●		-	-	-	-	-	-
	4.2.2 De groei van duurzame energie wordt ruimtelijk beter mogelijk gemaakt.	●	Aantal locaties voor grootschalige duurzame elektrische opwekking waar provincie ondersteuning bied.	8	9	11	11	11	11
	4.2.3 Meer inwoners doen mee en participeren in de energietransitie.	●		-	-	-	-	-	-
	4.2.4 Het aandeel duurzame warmtebronnen voor de verwarming van gebouwen is groter.	●	Aantal locaties voor grootschalige duurzame warmtewinning waar de provincie ondersteuning bied.	2	3	4	4	4	4
	4.2.5 Er zijn meer publieke laadpunten voor elektrisch vervoer.	●	Het aantal nieuw gerealiseerde openbare laadpunten met steun van de provincie.	2400	3000	3000	3600	3600	40800

Legenda:

● Uitvoering volgens plan

● Uitvoering verdient aandacht

● Uitvoering niet volgens plan

● Uitvoering niet te controleren

Figuur 2.1: beoordeling geplande doelen.

Voor het doel 4.2.3 is het niet mogelijk om in te schatten of de uitvoer van de doelen volgens plan verloopt en of dat de beoogde resultaten voldoende bijdragen aan het behalen van het doel. De data die nodig is om dit te kunnen is intern beschikbaar maar kan nog niet naar buiten gebracht worden, zo werd duidelijk uit mailcontact met de programma manager.

Zijn deze doelen passend?

Met een eerste blik zou de conclusie zijn dat de beleidsdoelen, ondersteund door de meerjaren doelen, inderdaad passend zijn om de beleidsdoelen te bereiken. Echter, naarmate de analyse dieper gaat blijkt het dat het steeds lastiger is om te bepalen of de opbouw van enkele doelen correct is. De doelen zijn over het algemeen tot in zeker mate SMART opgesteld, echter ontbreekt er inhoud bij de beoogde resultaten. Dit is dan ook de reden dat veel van de meerjarendoelen een oranje beoordeling hebben gekregen. Hierbij is het van belang te benoemen dat een groot deel van de doelen vrij inhoudelijk zijn opgebouwd, toch zijn er vaak ook aanpassingen mogelijk om nog een verbeterslag te maken. Voor deze gevallen zijn het vooral de beoogde resultaten die de meerjaren doelen hebben twijfelachtig. Hieronder drie van de meest kenmerkende voorbeelden:

4.1.1 De ondersteuning van inwoners voor energiebesparing is beter (door o.a. gemeenten, woningcorporaties en Verenigingen van Eigenaren)

Beoogd resultaat:

Er worden minimaal vijf subsidieaanvragen toegekend aan gemeenten voor het opstellen van een Soorten Management Plan, waardoor particuliere woningeigenaren (en ook andere vastgoedeigenaren) sneller en goedkoper met het isoleren van hun vastgoed kunnen starten.

Toelichting:

Hoewel het beoogde resultaat in eerste instantie vrij concreet lijkt mist het inhoud. Hoeveel subsidie willen we uitkeren? Welke resultaten moeten we daar voor terug zien? Binnen welke tijdsframe willen we deze resultaten zien? Een beoogd resultaat waarin onder anderen deze vragen beantwoord zijn maakt niet alleen dat het resultaat beter meetbaar is, maar maakt het ook beter controleerbaar. De wezelijke bijdrage aan het meerjarendoel en daarmee indirect aan het beleidsdoel worden op deze manier inzichtelijk.

Een mogelijk alternatief zou kunnen zijn:

In 2022 worden er minimaal vijf subsidieaanvragen toegekend aan gemeenten voor het opstellen van een Soorten Management Plan met een minimale/maximale waarde van x. Het is de bedoeling dat de isolatie van vastgoed hierdoor x% sneller verloopt.

Figuur 2.2

4.1.2 Toezicht op de verplichte energiemaatregelen voor bedrijven wordt beter uitgevoerd.

Beoogd resultaat:

125 uitgevoerde energiecontroles door de omgevingsdienst ODRU en RUD. (in samenwerking).

Toelichting:

In het programmaplan volgt een toelichting over het beoogde resultaat. De toevoegingen maken duidelijk *hoe* en *wat voor actie* er ondernomen wordt om het beoogde resultaat te bereiken. Het is echter niet duidelijk wat het uitvoeren van deze controles gaat bijdragen aan een reductie in energiegebruik.

De enige indicatie hiervoor wordt weergegeven in de zin: “Deze bedrijven gebruiken vaak veel energie en hebben mede daardoor een groot potentieel aan mogelijke energiebesparing.”

Mede in de gedachte ‘waarde voor geld’ is het aannemelijk in te willen zien wat de verwachte bijdrage gaat zijn, maar ook welk budget er is vrijgemaakt om dit te bewerkstelligen. Dit geldt in principe voor ieder beoogd resultaat, maar gezien de significantie van dit beoogde resultaat nog sterker. Het vormt 1 van de 3 prestatie indicatoren die het beleidsdoel 4.1 heeft. Zonder indicatie van een concreet verwacht inhoudelijk resultaat zeggen de 125 energie controles vrij weinig. De validiteit van een eventuele uitspraak over het behalen van beleidsdoel 4.1 is daarmee ook sterk verminderd.

Figuur 2.3

4.2.3 Meer inwoners doen mee en participeren in de energietransitie

Beoogd resultaat:

Energiecoöperaties en andere bewonersinitiatieven zijn ondersteund bij de initiatiefase, bij het professionaliseren en bij het opzetten van participatietrajecten met bewoners.

Toelichting:

“Zowel door procesparticipatie als financiële participatie” is de enige inhoudelijke output indicator die voor dit beoogde resultaat opgesteld is (programmaplan). Verder is geen concreet gekwantificeerd resultaat of input (Bandy, p. 257) te vinden. De provincie geeft wel aan dat het op basis van leerervaringen instrumenten ontwikkeld, echter is het nog steeds de vraag hoeveel de provincie daadwerkelijk bij gaat dragen.

Een mogelijk alternatief zou kunnen zijn:

Lerenderwijs ondersteund de provincie energiecoöperaties en andere bewonersinstelling bij de initiatiefase, het professionaliseren en bij het opzetten van participatietrajecten met bewoners. Hiermee moeten minimaal x projecten ondersteund worden die in totaal x huishoudens beslaan.

Figuur 2.4

Passende indicatoren?

Het is opmerkelijk dat er bij de prestatie indicatoren weinig toelichting gegeven wordt over wat de aparte indicatoren en de bijbehorende streefwaarden daadwerkelijk bijdragen aan het behalen van de hoofddoelen. Doordat dit niet duidelijk is, is het tevens lastig om te beoordelen wat de effectiviteit van de aparte indicatoren en beleidsdoelen is. Dat dit ook niet na afloop van een jaar berekend lijkt te worden maakt het niet eenvoudiger (Provincie Utrecht, 2021B). Deze situatie creëert een 'black box' waarbij slechts input en output gemeten worden. Met 'waarde voor geld' in het achterhoofd en toekomstige optimalisatie van het programma is het wenselijk dat dit inzicht er wel is.

4.1

Voor het doel: 'Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties in de provincie Utrecht gebruiken minder energie', zijn er drie prestatie indicatoren opgenomen.

1. Energiebesparingsprojecten (getal)
2. Energiecontroles bedrijven (getal)
3. Ondersteunde trajecten maatschappelijke organisaties

De opgestelde indicatoren zijn in eerste instantie passend. Echter is er onduidelijkheid over hoe indicator 2 daadwerkelijk inhoudelijk bijdraagt in metingen naar prestaties.

aanmerkingen op indicatoren

Uit additief onderzoek wordt niet duidelijk waar de streefwaarden voor energiecontroles (indicator 2) op gebaseerd zijn en of voorgaande streefwaarden gehaald zijn. Ook is onduidelijk hoe deze indicator zich verhoudt tot een reductiedoelstelling op energieverbruik per inwoner van 1.5% per jaar. Het verband 'meer controle staat gelijk aan minder energieverbruik' mist ondersteuning. Gezien deze indicator aansluit bij een meerjarendoel is de prominentie te groot om te veronderstellen dat dit verband er is zonder het te onderzoeken. Mocht het verband wel intern aangetoond zijn zou het advies zijn dit ook bij het meerjarendoel te vermelden.

4.2

Voor het doel: 'De opwekking en beschikbaarheid van duurzame energie in de provincie Utrecht is sterk toegenomen', zijn vijf indicatoren opgenomen die voorzien zijn van streefwaarden in verschillende eenheden.

Prestatie indicatoren:

1. locaties grootschalige opwek (getal)
2. locaties duurzame warmtewinning (getal)
3. uitgebreide laadinfra (getal)

Effect indicatoren:

4. duurzaam opgewekte elektriciteit (%)
5. Hernieuwbare energie (Petja Joule)

Op de effectindicatoren is vrij weinig aan te merken. Zoals beschreven in het programmaplan energietransitie is het team energietransitie bezig haar eigen monitor te ontwikkelen om de effecten van beleid op de indicatoren te kunnen meten (Provincie utrecht, 2020).

Tussen de prestatie indicatoren en de beleidsdoelen lijken echter wel discrepanties te zijn.

Aanmerkingen op prestatie indicatoren

Allereerst mist er een indicator om het meerjaren doel 4.2.3 'meer inwoners doen mee en participeren in de energietransitie' te monitoren. Het is begrijpelijk dat het geen eenvoudige taak is om concrete prestatie indicatoren voor dit doel te ontwerpen, echter is het vreemd om helemaal geen effect te meten. Een mogelijke optie zou zijn om een indicator te ontwerpen die meet hoe tevreden de energiecoöperaties zijn met de ondersteuning van van de provincie.

Verder is de prestatie indicator 2 juist gekozen, maar lijkt deze inhoud te missen. Dit is een direct gevolg van de beperkte inhoud van het meerjarendoel 4.2.2. De mate waarin de provincie betrokken is bij de verschillende locaties en wat zij concreet bijdraagt wordt uit ons onderzoek niet duidelijk, daarmee verliest de indicator dan ook waarde. Om dit te verbeteren zouden er doelen opgesteld kunnen worden waarmee duidelijk wordt welke ondersteuning de provincie zal bieden.

Invloed van het programma team op het bereiken van doelen

Het programmateam, of de provincie, heeft binnen de beleidsdoelen 4.1 en 4.2 gelimiteerde middelen om directe invloed uit te oefenen om de gestelde doelen te behalen. De directe middel die er binnen deze beoogde doelen gevonden zijn betreffen vooral het toekennen van subsidies en het openzetten van deuren in bureaucratische zin. De overige middelen betreffen indirecte bijdragen door het opzetten van monitoring en het bieden ondersteuning bij projecten.

Het programma team, de provincie, biedt vooral een faciliterende rol aan. Toch lijkt het zo te zijn dat de provincie een relevante invloed heeft op het bereiken van de doelen. Het grotendeel van de doelen moet namelijk geïnitieerd worden door de provincie zelf. Gebeurt deze initiatie niet, dan zullen de doelen ook niet behaald worden, simpelweg omdat er niet mee gestart wordt. Wel is het duidelijk dat de invloed van de provincie niet veel verder reikt. Wanneer de projecten gestart zijn is er, naast ondersteuning bieden, weinig in te brengen. De in te vullen rol kan daarmee vooral gekenmerkt worden als 'faciliterend'.

Afwijkingen van streefwaarden

Er zijn geen inhoudelijke opmerkingen geconstateerd bij de de streefwaarden waar deze wel of niet gehaald zijn. Enige verklaring omtrent eventuele afwijkingen ontbreekt. Het zou van nut kunnen zijn om deze wel toe te voegen, hiermee wordt er inzicht geleverd aan de lezer zonder dat deze verder onderzoek hoeft te doen.

3. Geplande en geleverde prestaties

Beleidsagenda voor 2022				Verantwoording over 2020 (data 2021 niet beschikbaar)		
		Aantal	Oordeel	Oordeel	Aantal	Opmerkingen
	Beleidsdoel 4.1: Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties in de provincie Utrecht gebruiken minder energie.					
1.	Aantal ondersteunde projecten gericht op energiebesparing/opwek bij inwoners .	4			5	Betreft 5 woningcorporaties, gesprekken met vve's voor subsidie in 2021 lopen. Waarom slechts een doelstelling van 4 ondersteunde projecten?
2.	Aantal bedrijven waarbij energiecontroles zijn uitgevoerd.	125			15	Betreft een pilot, onbekend hoe snel de provincie op kan schalen.
3.	Aantal vestigingen van maatschappelijke organisaties waar de provincie ondersteuning bied bij energiebesparing of duurzame opwek.	200			61 (24+37)	Extra budget van 2 miljoen zal nog beschikbaar komen voor een ontzorgingsprogramma.
	Beleidsdoel 4.2: De opwekking en beschikbaarheid van duurzame energie in de provincie Utrecht is sterk toegenomen.					Opmerkingen
1.	Aantal locaties/ zoekgebieden voor grootschalige duurzame opwek waar de provincie ondersteuning bied.	9			13 (12+1)	Resultaat van het doel: er is een projectleiders-pool en voldoende financiële ondersteuning beschikbaar. Het is niet duidelijk waarom er een lagere streefwaarde is voor 2022. Komt dit door een verandering in definitie?
2.	Aantal locaties/zoekgebieden voor grootschalige duurzame warmtewinning waar de provincie ondersteuning bied.	3			X	Proefboringen naar locaties warmtewinning lopen nog in 2020, behalen van streefwaarde 2022 is dus lastig inschatten.
3.	Aantal nieuw gerealiseerde openbare laadpunten met steun van de provincie.	3000			X	Data over laadpunten is beschikbaar bij het Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (2021), onduidelijk wat de bijdragen van de provincie is.
	Effectindicatoren beleidsdoel 4.2					Opmerkingen
4.	Percentage duurzaam opgewekte elektriciteit	22%			x	Data 2020 nog niet bekend
5.	Hernieuwbare energie in Peta Joule	10			x	Data 2020 nog niet bekend

Figuur 3.1

Legenda:

 Prestatie is te verantwoorden

 Prestatie is onduidelijk

 Prestatie is niet te verantwoorden

 Prestatie is niet meetbaar

Keuze van beleidsacties en bijdragen team klimaattransitie

De beleidsacties lijken juist gekozen. Het betreft alleen programma technische acties die bijdragen aan het behalen van de beleidsdoelen. Echter, zoals in hoofdstuk 2 aangegeven missen enkele prestaties als 4.1.2 en 4.2.1 ,als gevolg van de invulling van de meerjarendoelen, concrete inhoud. Op deze punten is een groen of oranje bolletje geplaatst omdat de prestatie in letterlijke zin te verantwoorden is, de daadwerkelijke bijdrage is echter niet altijd duidelijk. De indicatie hiervan staat aangegeven in Figuur 2.1

De rol van het programmateam bij het realiseren van deze prestaties is duidelijk. Het programmateam heeft gezorgd dat er aangestuurd is op inventarisaties bij gemeenten, projectleiders zijn in samenwerkingsprojecten geschoold, schoolbesturen zijn benaderd over zonnepanelen en energiebesparing (Provincie Utrecht, 2021B). De totale lijst met bijdragen, dan wel aangestuurd door het door het programmateam is te lang om hier te benoemen, duidelijk is wel dat het team niet stil gezeten heeft.

4. Wat gaat het kosten?

Om te kijken wat het programma gaat kosten moet er gekeken worden naar de verschillende tabellen met daarin de meerjarenbegroting (Figuur 4.1, 4.2 en 4.3). Kijkende naar deze cijfers vallen er twee dingen op. Ten eerste is er in figuur 4.2 te zien dat er geen bedragen staan bij de lastenpost 'subsidies'. Terwijl een van de beoogde resultaten is voor 2022 om minimaal vijf subsidieaanvragen aan gemeenten toe te kennen voor een Soorten Management Plan. Op deze manier worden de kosten voor dit beoogde resultaat niet duidelijk doorgevoerd en zitten er dus verschillen in de tekst en cijfers. Ten tweede is te zien in figuur 4.3 dat er spontaan een daling van bijna 40% is in de totale lasten van het beleidsdoel. Hierdoor kwamen er veel vragen naar boven, maar er zaten weinig antwoorden in de begroting. Om deze reden adviseren wij meer toelichting bij zowel positieve als negatieve spontane veranderingen in de begrote lasten en baten

Daarnaast is het volgens de methode duisenberg ook belangrijk om te kijken naar de risico's die betrokken zijn bij het programma en de financiële risico's van via het programma verbonden partijen (Duisenberg & van Meenen, 2014). Beide vormen van risico komen niet goed naar voren in de begroting en het programmaplan. Dit in combinatie met de ontbrekende cijfers voor subsidies maakt het dat de vraag 'wat gaat het kosten' van de methode Duisenberg lastig te beantwoorden is.

Wat gaat dat kosten?						
4. Energietransitie	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Personeelslasten	1.028	2.339	2.322	2.253	2.253	2.253
Materiële lasten	1.989	4.341	5.667	7.014	5.674	4.021
Subsidies	1.438	1.754	1.390	1.870	2.350	430
Totaal Lasten	4.455	8.434	9.379	11.137	10.277	6.704
Baten	132	-	-	-	-	-
Totaal Baten	132	0	0	0	0	0
Saldo van dit programma	4.323	8.434	9.379	11.137	10.277	6.704
Stortingen in reserves	-	2.000	100	-	-	-
Onttrekkingen aan reserves	-	-	-	400	450	-
Beslag op de algemene middelen	4.323	10.434	9.479	10.737	9.827	6.704
Reserves Energietransitie						
Mutaties in de reserves	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Reserve Energietransitie	-	2.000	100	-	-	-
Totaal Stortingen in reserves	0	2.000	100	0	0	0
Reserve Energietransitie	-	-	-	400	450	-
Totaal Onttrekkingen aan reserves	0	0	0	400	450	0

Figuur 4.1 Begroting van het programma energietransitie. Zoals weergegeven in de programmabegroting van 2022 op pagina 106

Wat gaat dit beleidsdoel kosten?

Minder energiegebruik provincie Utrecht	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Personeelslasten	599	1.219	1.200	1.131	1.131	1.131
Materiële lasten	614	1.906	2.172	2.548	2.758	2.530
Subsidies	60	310	-	-	-	-
Totaal Lasten	1.273	3.435	3.372	3.679	3.889	3.661
Baten	105	-	-	-	-	-
Totaal Baten	105	0	0	0	0	0
Saldo van dit programma	1.168	3.435	3.372	3.679	3.889	3.661

Figuur 4.2 Begroting van Beleidsdoel 4.1. Zoals weergegeven in de programmabegroting van 2022 op pagina 108

Wat gaat dit beleidsdoel kosten?

Duurzame energie in provincie Utrecht	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Personeelslasten	429	919	920	920	920	920
Materiële lasten	1.365	1.780	2.240	2.811	1.161	1.011
Subsidies	1.378	1.224	430	430	430	430
Totaal Lasten	3.173	3.923	3.590	4.161	2.511	2.361
Baten	28	-	-	-	-	-
Totaal Baten	28	0	0	0	0	0
Saldo van dit programma	3.146	3.923	3.590	4.161	2.511	2.361

Figuur 4.3 Begroting van beleidsdoel 4.2. Zoals weergegeven in de programmabegroting van 2022 op pagina 111

5. Rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid

Bij het oordeel over de rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid is volgens de methode Duisenberg het oordeel van de rekenkamer de belangrijkste bron (Duisenberg & Van Meenen, 2014). Voor het programma energietransitie heeft de rekenkamer Utrecht een onderzoeksplan opgezet omtrent het programma Energietransitie van de gemeente Utrecht (Rekenkamer Utrecht, 2020). Van de webpagina over energietransitie wordt duidelijk dat het onderzoeksplan is onderverdeeld in drie delen. Voor de delen een en twee is een onderzoeksvraag opgesteld met een aparte onderzoeksvraag voor deel drie.

Deel 1:

“Hoe toereikend is de informatievoorziening van het programma Energietransitie om als gemeenteraad de resultaten van het programma op hoofdlijnen te kunnen beoordelen?”

Deel 2:

“Hoe verliep de uitvoering van (een aantal van) de projecten uit het programma Energietransitie en het verduurzamen van het gemeentelijk vastgoed en wat zijn de behaalde resultaten?”

Voor het eerste deel van het onderzoeksplan energietransitie heeft de rekenkamer in februari deel 1 naar de gemeenteraad en het college van bestuur gestuurd. De onderzoeksvraag van deel 1 draagt bij aan het oordeel over de doeltreffendheid en doelmatigheid van het programma energietransitie. Het tweede deel van het onderzoeksplan energietransitie is uitgewerkt tot het rapport Rekenkameronderzoek Grip op Energietransitie (Rekenkamer Utrecht, 2021). In dit onderzoek worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan op basis van de bevindingen.

De gebruikte onderzoeken van de rekenkamer Utrecht zijn gedaan op basis van de gemeente Utrecht, niet de provincie Utrecht. In het huidig verslag wordt het programma energietransitie van de provincie Utrecht beoordeeld. Echter zullen de oordelen voor de Gemeente uit de onderzoeken van de Rekenkamer ook van toepassing zijn op Provinciale Staten.

Naast het oordeel van de rekenkamer Utrecht is er op provinciaal niveau een onderzoek ingesteld door de Randstedelijke rekenkamer voor het programma energietransitie van de provincies Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Flevoland (Randstedelijke Rekenkamer, 2018). Dit onderzoek is in 2021 opnieuw bekeken, waarbij is nagegaan tot in hoeverre adviezen zijn opgevolgd. Dit opvolgend rapport zal ook bijdragen aan het formuleren van een oordeel over de rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid van het programma energietransitie. Als laatste wordt ook een Statenbrief over voortgang aanpak inclusieve energietransitie gebruikt om tot een concreet oordeel te komen. In deze brief wordt informatie verschaft over een ter beschikking gekomen extra budget (Commissie Milieu en Mobiliteit, 2021).

Oordeel rechtmatigheid

In het kader van het oordeel rechtmatigheid zijn op basis van het rapporten van de rekenkamer een aantal vragen door te nemen. Deze vragen zullen antwoord geven op de rechtmatigheid van uitgaven, verplichtingen, ontvangsten en bedrijfsprocessen:

- Wat is de rechtmatigheid van uitgaven, verplichtingen en ontvangsten?
- Hoe worden bedrijfsprocessen gestuurd en beheerst?

Uit deel 1 van het onderzoek van de rekenkamer van de gemeente Utrecht kan paragraaf vier: " Welke informatie ontvangt de gemeenteraad over de voortgang, resultaten en financiële verantwoording ten aanzien van de uitvoering van deze projecten en hoe kan deze informatievoorziening worden verbeterd?" gedeeltelijk antwoord geven op rechtmatigheid.

Uit paragraaf vier blijkt dat de gemeente via verschillende informatiestromen informatie verkrijgt over de voortgang van projecten met bijbehorende doelen. Daarnaast krijgt de raad financiële informatie. Hierbij gaat het veelal om begrotingen. Uit het onderzoek van de rekenkamer wordt duidelijk dat veel kosten niet verder gespecificeerd zijn, en er weinig informatie beschikbaar is op projectniveau. De eindconclusie van de rekenkamer is dat het college en de raad zich er goed aan zouden doen om vaker een "mid-term review" te doen om te kijken tot in hoeverre het programma energietransitie bijsturing nodig heeft.

Uit het Rekenkameronderzoek deel twee, Grip op Energietransitie, wordt meer duidelijk omtrent specifieke onderzoeksbevindingen. In het onderzoek zijn vijf deelconclusies geformuleerd met toebehorend acht aanbevelingen. Aanvullend op de opgestelde deelconclusies en adviezen heeft de rekenkamer nog een nawoord met verdere aandachtspunten. De raad stelt dat voor de aanbevelingen 5 en 8 er belangrijke stappen zijn te maken omtrent de navolgbaarheid van inhoudelijke en financiële keuzes.

Aanbeveling 5: Stel vast hoe invulling wordt gegeven aan participatie van burgers in de projecten van het uitvoeringsprogramma Energietransitie. Verzamel op structurele wijze feedback van burgers.

Aanbeveling 8: Stel in samenspraak met de raad/woordvoerders energie vast hoe de informatievoorziening van het uitvoeringsprogramma Energietransitie eruit moet (komen te) zien.

Daarnaast benadrukt de rekenkamer in lijn met aanbeveling vijf en acht aanbeveling twee, namelijk dat sommige projecten niet voldoende worden geëvalueerd.

Aanbeveling 2: Besteed meer aandacht aan monitoring en evaluatie, zodat de doeltreffendheid van de projecten beter inzichtelijk kan worden gemaakt.

Op basis van deze aanbevelingen is een oordeel te geven over de rechtmatigheid van uitgaven en verplichtingen. De gegeven aanbevelingen maken duidelijk dat er meer aandacht uit moet gaan naar hoe bedrijfsprocessen worden beheerst. Op basis van het gedane onderzoek door de Rekenkamer Utrecht is het lastig om verantwoording te vinden voor de rechtmatigheid van het programma energietransitie.

Uit een Statenbrief over de voortgang aanpak inclusieve energietransitie wordt duidelijk dat in november 2020 een extra budget van 8.94 miljoen euro is toegekend aan het programma energietransitie. In de Statenbrief wordt de Provinciale Staten geïnformeerd over de uitwerking van activiteiten en projecten. In de statenbrief wordt uit meerdere voorbeelden duidelijk waar het geld aan besteed wordt en dat projecten bijdragen aan de voortgang van het programma energietransitie. Ook wordt uit de statenbrief duidelijk hoe bedrijfsprocessen aangestuurd/beheerst worden. In figuur 5.1 is een voorbeeld te zien van een project waarin aangetoond wordt wat het project inhoudt, waar het project wordt uitgevoerd, wie het project uitvoeren, hoe dit gefinancierd wordt en een toelichting waarom het project uitgevoerd wordt. De Statenbrief geeft een (gedeeltelijk) antwoord over de rechtmatigheid van een extra toegekend budget voor het programma energietransitie.

Voorbeeld	Wijk C Stroom
Wat	Pilot om energiebesparing te realiseren en mogelijkheden voor collectieve zon-op-dak projecten te verkennen
Waar	Wijk C, Gemeente Utrecht
Wie	Bewonersinitiatief Wijk C Stroom
Hoe	Subsidie van €15.410 (uitvoeringsverordening)
Waarom	Dit project heeft een bottom-up aanpak doordat het is gestart vanuit bewoners en een hoge mate van participatie ambieert. De geleerde lessen voor schaalbare oplossingen voor duurzame energie in een gemêleerde wijk worden gedocumenteerd en kunnen in de toekomst worden toegepast door andere bewonersinitiatieven of in wijkaanpakken.

Figuur 5.1 Voorbeeld uit Statenbrief

Naast de rekenkamer Utrecht heeft ook de Randstedelijke rekenkamer onderzoek verricht naar het programma energietransitie in de vier Randstedelijke provincies, waaronder Utrecht. Dit onderzoek is in juni 2021 opgevolgd met aanbevelingen per provincie, en is de opvolging geëvalueerd (Randstedelijke Rekenkamer, 2021). De aanbevelingen van de Randstedelijke rekenkamer zijn grotendeels overgenomen of opgevolgd door de Provinciale Staten. In een bijgevoegde reactie van de gemeente Utrecht is tevens verklaring gegeven voor twee punten die niet gehaald zijn.

In figuur 5.2 is een overzicht te zien volgens de methode Duisenberg die overzichtelijk het oordeel van de behandelde rapporten weergeeft.

Oordeel rechtmatigheid, doelmatigheid en doeltreffendheid.			
Onderwerp van het onderzoek	Oordeel	Uitvoerend orgaan	Aanbevelingen
Rekenkamerbrief energietransitie gemeente Utrecht.		Rekenkamer Utrecht	Invoeren "mid-term review" om te kijken tot in hoeverre het programma energietransitie bijsturing nodig heeft.
Rekenkamerrapport Grip op energietransitie		Rekenkamer Utrecht	Meer navolgbaarheid omtrent navolgbaarheid inhoudelijke en financiële keuzes.
Statenbrief voortgang aanpak inclusieve energietransitie		Commissie Milieu en Mobiliteit	Informatievoorziening voor extra budget programma energietransitie.
Aanbevelingen onderzoeken 2021 Utrecht		Randstedelijke rekenkamer	Aanbevelingen merendeels tot volledig overgenomen door Provinciale Staten

Legenda:

<i>Verantwoording is Positief</i>	
<i>Verantwoording behoeft aandacht</i>	
<i>Verantwoording is Negatief</i>	

Figuur: 5.2

Oordeel doeltreffendheid en doelmatigheid.

Voor het oordeel over de doeltreffendheid en doelmatigheid is het volgens de handreiking controle en begroting van belang dit oordeel te bezien op basis van de hoofdstukken twee en drie. Omdat het in het huidig verslag gaat om de beoordeling over de begroting staan de drie W-vragen centraal:

1. Wat willen we bereiken?
2. Wat gaan we daarvoor doen (en hoe werkt dit?)
3. Wat mag het kosten?

Met deze drie vragen kan aan de hand van de hoofdstukken twee en drie een oordeel worden gegeven over de doeltreffendheid en doelmatigheid.

1. Wat willen we bereiken?

Uit hoofdstuk twee wordt duidelijk dat er een overkoepelend doel aanwezig is voor het programma energietransitie. Het hoofddoel stelt dat 55% van de hernieuwbare energie in 2030 en in 2050 co2 neutraal moet zijn. Verder zijn er in de sub programma's beoogde doelen op kleinere schaal aanwezig om uiteindelijk het hoofddoel te realiseren. Alomvattend is voor het antwoord op de eerste W-vraag in het programma energietransitie een duidelijk antwoord te formuleren.

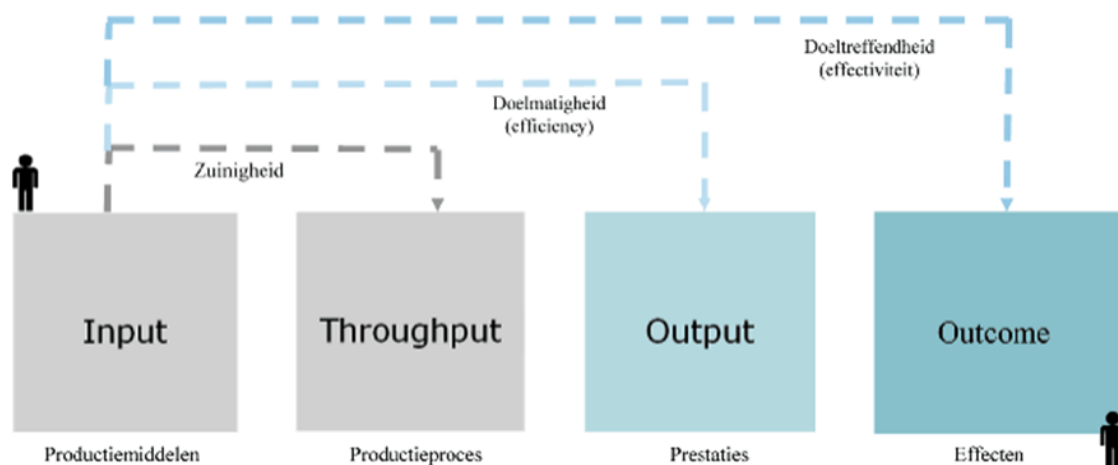
2. Wat gaan we daarvoor doen?

Om antwoord te krijgen op de tweede W-vraag moeten de beoogde doelen in de sub programma's uitgewerkt worden. Uit hoofdstuk twee wordt allereerst duidelijk dat er verbetering is te realiseren op de indicatoren per programmapunt. Deze bevindingen zijn in lijn met eerdere oordelen van de rekenkamer Utrecht op de gemeentelijke begroting. Naast hoofdstuk twee geeft hoofdstuk drie ook een antwoord op de tweede W-vraag. Hierin wordt duidelijk dat de beleidsacties voor de programmapunten correct lijken te zijn gekozen op basis van technische acties die bijdragen aan het hoofddoel. Daarnaast wordt duidelijk dat het programmateam actief bezig is met het realiseren van de prestaties op basis van gedane inventarisaties. In eerste instantie zijn de prestaties te verantwoorden, echter zijn de bijbehorende resultaten niet altijd goed te verantwoorden. Hierdoor zijn een aantal prestaties minder goed te beoordelen en dus ook minder goed te verantwoorden.

3. Wat mag het kosten?

Hoofdstuk vier geeft op de derde W-vraag antwoord. Uit hoofdstuk vier wordt duidelijk dat gemaakte kosten voor het programma energietransitie wordt onderverdeeld in materiële kosten, personeelskosten en subsidies. Echter zijn in dit onderzoek geen documenten gevonden waarbij deze kosten niet concreet zijn te herleiden op de beoogde doelen.

Voor een verdere uitwerking van de doeltreffendheid en doelmatigheid wordt, naast de drie W-vragen, het oordeel gezien vanuit de keten Input en Outcome (Figuur 5.3).

Bron: Rijksoverheid (2011).

Figuur: 5.3

Allereerst is het de vraag wat de doelen zijn op het niveau van output en outcome. Met andere woorden, of het beleid in het programma energietransitie op de juiste manier gaat werken. Het is een belangrijke voorwaarde volgens de methode Duisenberg dat er een goede voorbereiding aanwezig is voor het beleid om deze achteraf te kunnen evalueren.

De input van het programma energietransitie kan worden bekeken vanuit de beschikbare middelen in de vorm van materiële lasten, personeelskosten en subsidies die voortkomen uit de begroting. Daarnaast geeft de eerder genoemde Statenbrief "voortgang aanpak

inclusieve energietransitie” een concreet beeld van de verdeling van input bij een extra vrijgekomen budget.

Kijkend naar het programma energietransitie is te zien dat voor de programmapunten 4.1 en 4.2 de beoogde doelen deels geformuleerd zijn als prestatie indicatoren. Deze prestatie indicatoren zijn toepasbaar op het niveau van output. Als voorbeeld zijn dit bij 4.1 het aantal energiebesparingsprojecten, of bij 4.2 het aantal locaties duurzame warmtewinning. Voor de huidig onderzochte doelen bij de punten 4.1 en 4.2 zijn er weinig specifieke doelen op het gebied van outcome. Wel heeft het overkoepelende programma energietransitie lange termijn effecten opgesteld. Deze effecten voor 2030 en 2050 zijn gezien als outcome binnen de keten.

Wanneer er naar de throughput wordt gekeken, ontstaan er onduidelijkheden. In lijn met de bevindingen van de rekenkamer is op dit gebied nog veel terrein te winnen. Het wordt in het huidig onderzoek wel vaak duidelijk hoe output tot stand komt, echter niet duidelijk hoe outcome gerealiseerd wordt. Een voorbeeld hiervan in een output van 125 bedrijven controleren, wat hierbij de bijbehorende outcome is wordt niet duidelijk.

6. Conclusies en aanbevelingen

Bij het oordeel over decharge is volgens de Handreiking Controle en Begroting geen toetsingskader aanwezig. Het is volgens de methode dan ook aan de leden zelf gewicht te geven aan onvolkomenheden binnen het onderzochte programma.

Concluderend op het uitgevoerde onderzoek zijn er een aantal punten van belang om nog genoemd te hebben om te komen tot een eindoordeel. Het programma energietransitie is een relatief nieuw programma wat tot stand is gekomen door de wereldwijde klimaatopwarming. Zoals genoemd is in hoofdstuk vijf zijn alle beoordelingsrapporten zich hier bewust van. Desalniettemin is het van belang dat een urgente agenda als de energietransitie een kritisch bekeken begroting geniet. Uit de onderzochte rapporten uit hoofdstuk vijf wordt tevens duidelijk dat de problematiek die aangepakt moet worden letterlijk en figuurlijk grenzen overstijgt. Het is hierom van belang dat provincies en gemeenten met elkaar samenwerken om het programma gezamenlijk te evalueren.

Op basis van het gedane onderzoek door de studenten van de Universiteit Utrecht zijn een aantal aanbevelingen toe te reiken aan de Provinciale Staten.

Allereerst is de voornaamste bevinding van dit onderzoek dat er een duidelijke discrepantie aanwezig is in de beoogde doelen enerzijds en een concreet praktisch beeld van hoe dit gerealiseerd wordt. Zoals in hoofdstuk vijf genoemd, ontbreekt het in de keten van input tot outcome aan een duidelijke verklaring van throughput. Het ontbreken van duidelijke throughput kan worden gezien als een black box tussen input, output en outcome (Bandy, 2014). Daarnaast is het ook zo dat er onduidelijkheid is tussen output en outcome. Het wordt veelal niet duidelijk hoe een beoogd resultaat in de vorm van output, bijdraagt aan een uiteindelijke outcome.

Ten tweede is het aan te raden zowel indicatoren als beoogde doelen meer inhoudelijk te maken. Uit het gedane onderzoek wordt duidelijk dat de beoogde doelen voor de programma's 4.1 en 4.2 niet altijd specifiek meetbaar genoeg zijn. Vanuit dit perspectief is het dan ook aan te bevelen om meer gebruik te maken van smart (anders dan SMART) doelen. Doelen die SMART zijn worden aan de hand van 5 stappen opgesteld (Lawlor & Hornyak, 2012). Echter is het opstellen van SMART doelen niet een doel op zich maar een middel om tot betere indicatoren en doelen te komen. Daarom is het verstandig er inhoudelijk smart (slim) mee om gaan. Een voorbeeld hiervoor is het mogelijke alternatief, gegeven in figuur 2.2.

1. Specifiek

Bij de eerste stap, specifiek, gaat het erom dat hetgeen beoogd wordt te meten specifiek wordt gemaakt. Hierbij is het van belang dat er zo exact mogelijk wordt gedefinieerd wat er gemeten moet worden. In het voorbeeld van figuur 2.2 gaat dit om minimaal vijf subsidieaanvragen voor het opstellen van een Soorten Management Plan.

2. Meetbaar

Vervolgens moet bij de meetbaarheid het beoogd resultaat in meetbare hoeveelheden worden gedefinieerd. Voor figuur 2.2 is dit dat de isolatie van vastgoed hierdoor x% sneller verloopt.

3. Acceptabel

Als derde is het van belang dat het specifiek meetbare doel ook acceptabel is in het daadwerkelijk bereiken.

4. Realistisch

Bij het vierde punt, realistisch, moet het vanuit zakelijk perspectief haalbaar zijn om het doel te realiseren. Voor figuur 2.2 betekent dit dat de meetbare doelen duidelijk onderbouwd zijn.

5. Tijdgebonden

Als laatste moet het beoogde doel binnen een behapbare tijd gerealiseerd moeten worden. Voor figuur 2.2 zal dit in 2022 zijn.

De derde aanbeveling is om er voor te zorgen dat doelen beter op de indicatoren aansluiten. Bij het gebruik van prestatie indicatoren bestaat het gevaar dat de prestatie op zichzelf niet verbeterd (Bandy, 2014). Door een prestatie te behalen bestaat het gevaar dat dit geassocieerd wordt met progressie terwijl het goed mogelijk is dat het behalen van een prestatie indicator op zich niet veel zegt. Door gebruik te maken van de methode Duisenberg tijdens de continue *plan, do, check act* cyclus kan hierop gestuurd worden. Door gebruik te maken van de methode Duisenberg voor zowel de begroting als de jaarrekening kan de provincie in de gaten houden of de indicatoren nog juist bij de doelen aansluiten. Verder, door er twee keer per jaar naar te kijken kunnen indicatoren die niet meer goed aansluiten, vervangen worden door indicatoren die beter aansluiten.

Tevens is het nog aan te bevelen om een verklaring te leveren bij het jaar 2025 op de begroting. Voor de begroting van 2025 is er een flinke daling in uitgaven te zien. De reden hiervoor was dat het programmaplan energietransitie tot 2025 loopt. Echter bij het analyseren van de begroting zorgt dit voor verwarring. Het advies is dan ook om deze daling weg te laten, of hierbij een toelichting te geven waarom er sprake is van deze daling.

Referentielijst

- Bandy, G. (2014). *Financial Management and Accounting in the Public Sector* (2nd New edition). Taylor & Francis.
- Commissie Milieu en Mobiliteit. (2021, 5 oktober). *2021MM131*. Provinciale Staten. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van <https://www.stateninformatie.provincie-utrecht.nl/Vergaderingen/Statencommissie-Milieu-en-Mobiliteit/2021/01-december/13:30/2021MM131-Statenbrief-voortgang-aanpak-inclusieve-energietransitie.pdf>
- Duisenberg, P. J., & Van Meenen, P. H. (2014, mei). *Handreiking controle begroting en verantwoording*. Bureau Onderzoek en Rijksuitgaven.
- Provincie Utrecht. (2021A, september). *Programmabegroting 2022*. <https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2021-11/Programmabegroting%202022.pdf>
- Provincie Utrecht. (2021B, mei). *Jaarstukken 2020*. <https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2021-05/Bijlage%201%20Jaarstukken%202020%2028%20mei%202021.pdf>
- Provincie Utrecht. (2020, januari). *Programmaplan energietransitie 2020–2025*. <https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2020-05/12-Programma%20energietransitie.pdf>
- Randstedelijke Rekenkamer. (2021, juni). *Opvolging aanbevelingen onderzoeken 2021*. <https://www.randstedelijke-rekenkamer.nl/wp-content/uploads/2021/04/Eindrapport-OA2021-Utrecht.pdf>
- Randstedelijke Rekenkamer. (2018, december). *Energie in transitie*.

<https://www.randstedelijke-rekenkamer.nl/wp-content/uploads/2018/03/Eindrapport-Energie-in-transitie.pdf>

Rekenkamer Utrecht. (2021, december). *Grip op energietransitie*.

https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/20211130_Rekenkamerrapport_Grip_op_energietransitie_DEF.pdf

Rekenkamer Utrecht. (2020, oktober). *Energietransitie onderzoeksplan*.

https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/201005_Onderzoeksplan_energietransitie_-_Rekenkamer_Utrecht.pdf

Cijfers elektrisch vervoer | RVO.nl | Rijksdienst. (22-01-20). Rijksdienst voor

Ondernemend Nederland. Geraadpleegd op 2 februari 2022, van

<https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/energie-en-milieu-innovaties/elektrisch-rijden/stand-van-zaken/cijfers-elektrisch-vervoer>

Lawlor, K. B., & Hornyak, M. J. (2012). How the application of smart goals can contribute to achievement of student learning outcomes. *Developments in Business Simulation and Experiential Learning*, 2012(39), 259–267.

<https://journals.tdl.org/absel/index.php/absel/article/view/90>

Commissie Milieu en Mobiliteit. (2021, 5 oktober). 2021MM131. Provinciale Staten.

Geraadpleegd op 20 januari 2022, van

<https://www.stateninformatie.provincie-utrecht.nl/Vergaderingen/Statencommissie-Milieu-en-Mobiliteit/2021/01-december/13:30/2021MM131-Statenbrief-voortgang-aanpak-inclusieve-energietransitie.pdf>

